

УДК 811.161.2

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОГО КОНЦЕПТУ “НАЦІЯ” В ХУДОЖНІЙ КАРТИНІ ТВОРІВ ЛІНИ КОСТЕНКО

Заремська І. М.

Автор розкриває особливості осягнення Ліною Костенко проблем націотворення та етногенезу українців та визначає засоби вербалізації лінгвокультурного концепту “нація” у її творах. Дослідження виконано в межах антропоцентричної парадигми знання.

Ключові слова: Ліна Костенко, лінгвокультура, лінгвокультурний концепт, нація.

Автор раскрывает особенности постижения Линой Костенко проблем формирования нации и этногенеза украинцев и определяет средства вербализации лингвокультурного концепта "нация" в ее произведениях. Исследование выполнено в рамках антропоцентрической парадигмы знания.

Ключевые слова: Лина Костенко, лингвокультура, лингвокультурный концепт, нация.

The author reveals the peculiarities of Lina Kostenko's perception of the problem of the Ukrainian's nation-building and origin and defines the means for the verbalization of the "nation" concept in her works. The research was conducted within the anthropocentric paradigm of knowledge.

Key words: Lina Kostenko, lingvocultury, lingvocultural concept, nation.

Багатовимірність і багатовекторність сучасного світу вимагає від науки динамічного розвитку досліджень, формування нових парадигм філософування і мислення. Саме на цьому тлі й постала нова культурологічна парадигма знання, яка визначила відповідний стиль лінгвістичного мислення і потребувала перегляду традиційних уявлень про феномен Слова, вироблення нових підходів до вивчення лінгвістичних феноменів, застосування в лінгвістиці нових методологічних стратегій. Стрімкий же перехід лінгвістики до антропоцентричної парадигми, який відбувся в останні десятиріччя ХХ ст., спричинив динамічний розвиток міждисциплінарних галузей гуманітарних досліджень, в основі яких лежить тріада “мова-людина-культура”.

Глобалізація всього світового простору, разом з позитивною динамікою поступу людського суспільства, несе за собою нівелювання певних категоріальних імперативів, знецінення аксіологічних феноменів, деградування морального образу Людини. Серед таких чинників, які, на жаль, не обминули українців як частини світової спільноти, є втрата значущості понять, а точніше – констант культури, її ключових концептів – “нація”, “етнос”, “рідна мова” тощо. У цій науковій розвідці ми не змогли оминати увагою особливостей вербалізації лінгвокультурного концепту “нація” у творчості Ліни Костенко.

Актуальність цієї статті зумовлена, по-перше, включенням до її контексту творів письменниці, яка, за словами В. С. Брюховецького, належить до покоління митців, що їх ми сьогодні називаємо “шістдесятниками”. “Означення, звісно, умовне, але промовисте. Глибоко симптоматично, що письменників різних напрямів і уподобань, досить відмінних за характером і стилем творчості, поєднано саме на основі часової координати” [2, с. 10]. Ліна Костенко – митець, який вирізняється “культурологічною насиченістю поетичних медитацій” [2, с. 123], а її творчість, спрямована на осмислення колізій у культурному досвіді людства, покликана “врятувати літературу від духовної провінційності” [2, с. 130]. Ґрунтовним підтвердженням сказаного нами можуть послугувати слова Тараса Салиги, який зазначає, що “Слово Ліни Костенко вже більше як півстоліття йде попереду нашої духовності, воно має свою землю, свій народ, як казала Леся, “власну хату, свій дом, свій храм” свій космос” [12, с. 52].

Неспростовним є й той факт, що проблема вивчення мовного стилю відомих майстрів слова була й залишається в центрі уваги сучасного мовознавства, бо ці

майстри – репрезентанти самобутнього мовомислення народу – мали чи мають особисті лексичні пріоритети, авторські деривати, оригінальні синтаксичні конструкції, переосмислені мовні символи, нестандартний стиль. Особливу увагу привертають творчі індивідуальності з різнобічними літературно-мистецькими уподобаннями [11, с. 1].

По-друге, **метою дослідження** є визначення особливостей осягнення Ліною Костенко поняття “нація”, а **об’єктом** – засоби, якими письменниця послуговується для повторної вербалізації сприйнятого. Не варто наголошувати чи доводити важливість цього поняття, але, зауважуючи, що мова, перш за все, йде про націю етнічну, а не політичну. Як зазначають автори підручника “Українська філософія у контексті національної культури”, “політичні обставини не сприяли в минулому дослідженню етногенезу і націостановлення українців” [4, с. 16].

Іван Дзюба, пишучи художній життєпис Ліни Костенко, помітив важливу деталь її творчості: для письменниці “вищою мірою характерний вихід крізь тему мистецтва у тему народу, його буття у світі” [3, с. 65]. Про це свідчить радісне усвідомлення письменницею причетності до народу: “*Боже! У мене є народ*” [7, с. 395]. Як дослідник творчості й гарний друг Л. Костенко, І. Дзюба підкреслює, що письменниця обговорює стан самоусвідомлення української нації та причини неадекватного бачення її світовою спільнотою в широкому геополітичному й історико-культурному контексті, з блискучою і рафінованою ерудицією [3, с. 65].

В одному зі своїх виступів Л. Костенко пропонує такий, не зовсім оптимістичний і барвистий портрет української нації: “*Українці – це нація, що її віками витісняли з життя шляхом фізичного знищення, духовної експропріації, генетичних мутацій, цілеспрямованого перемішування народів на її території, внаслідок чого відбулася амнезія історичної пам’яті і якісні втрати самого національного генотипу. Образ її спотворювався віками, їй приписувалася мало не генетична тупість, не відмовлялося в мужності, але інкримінувався то націоналізм, то антисемітизм. Велике диво, що ця нація на сьогодні ще є, вона давно вже могла б знівелюватися й зникнути. Фактично це раритетна нація, самотня на власній землі у своєму великому соціумі, а ще самотніша в універсумі людства. Фантом Європи, що лише під кінець століття почав набувати для світу реальних рис. Вона чекає своїх філософів, істориків, соціологів, генетиків, письменників, митців. Неврастеніків просять не турбуватися*” [6, с. 15]. Метод викладу матеріалу письменницею характеризується використанням складних синтаксичних конструкцій, що є нехарактерним для публіцистичного стилю, скоріше – це художня публіцистика. По-друге, Л. Костенко вкотре демонструє свою глибоку ерудованість, адже, крім іншомовних слів на зразок “експропріація”, “універсум”, тут використовуються професіоналізми з галузі природничих наук (“мутації”), які свідчать про сприйняття письменницею нації як живого організму.

Суть українців точно розкрито і в монолозі Богдана Хмельницького з історичного роману “Берестечко”: “*МИ ВОЇНИ. НЕ ЛЕДАРИ. НЕ ЛЕЖНІ. / І наше діло праведне й святе. / Бо хто за що, а ми за незалежність. / Отож нам так і важко через те. / ЧИ, МОЖЕ, МИ НЕ ЛИЦАРИ БУЛИ? / Своє жіноцтво шанувать не вміли? / Пани вино їм з тухольки пили. / А ми у шапці ніженьки їм гріпи. / Віки ідуть. А нам усе амінь. / Нема спокою між Дніпром і Бугом. / Вже стільки літ, вже стільки поколінь! – / усе життя – між шаблею і плугом*” [8, с. 141]. У будь-якій праці з історії можна прочитати про те, що українці за своєю природою є народом хліборобським, працьовитим, прив’язаним до землі, однак нашу “природу” постійно ламали і продовжують це робити, тому й змушені ми весь час перебувати “між шаблею і плугом”.

Не можемо оминати характеристики наших пращурів, у яких, хоч і “розум був іще кошлатий”, однак духовного шаблю їхнього розвитку, вважає поетеса, ми, сучасники, так і не досягли: “*Згадають рід до сьомого коліна. / В них Рід як Бог, у нього сонця лик. / Вони з вогню, у них душа нетлінна. / У них і серп – як місяць молодик*” [9, с. 455].

Не можна також забувати, що існування нації неможливе без її зовнішніх зв’язків, через які відбувається збагачення культурного досвіду, обмін інформацією, матеріальними і духовними цінностями. І тут місце українців у світі письменниця побачила з такими особливими акцентами: “*Українці ж як нація потрапили в історичну безвихідь. Вони давно вже випали з європейського контексту*” [10, с. 3].

Промовистою у розкритті філософсько-національних інтенцій поетеси може слугувати наскрізь просотана іншомовними словами цитата, яка характеризує сучасне українське життя. Змальовуючи українську націю як таку, що за всіма “стандартами” є нацією “модерною”, але держави так і не змогла збудувати, Л. Костенко, майстерно використовуючи стилістичні прийоми публіцистичного стилю, констатує: *“Пізно ми заходилися будувати свою державу. Європа об’єднується, ми знов не такі. Сепаратисти, націоналісти, самостійники. Випадаємо з концепції “історично обґрунтованої інтеграції Європи”. Ми взагалі якісь історично не обґрунтовані для Європи. А даремно. Наші бренди відповідають європейським трендам.*

Ми вже цілком глобалізувалися.

Нашого цвіту по всіх борделях світу.

Наші Синдбади плавають під чужими прапорами.

У нас уже є маркети й супермаркети. Холдинги, лізинги й консалтинги. Рейтинги, брифінги, автобани й хабвеї. Жлоб-шоу, фаст-фуди і сендвич-бари. Рейдери, трейдери, рокери, брокери, кілери, ділери, трасти і педерастри. Все як у людей. Презервативи можна по телефону замовити. Кілера найняти через інтернет. Місце у парламенті купити.

Ми унікальна нація. У нас хліборобів морили голодом. Режисери ставили спектаклі у концтаборах. Поетів закопували у вічну мерзлоту. У кого ще є атомний саркофаг? А у нас є. Куди тим єгипетським фараонам, у них там у саркофагах мумії, а у нас в атомному живцем похований Валера Ходемчук (Валерій Ходемчук – оператор насосів, який працював у четвертому реакторі ЧАЕС під час вибуху на станції і так і залишився навічно там). Хто сказав, що українці селянська нація? Натепер ми вже нація модерна, нація на атомному підігріві” [7, с. 120–121]. Науковці вважають, що таким чином письменниця ще й ще раз повертає читача до першочергового на сьогодні: українському народові треба вперто доводити і, врешті-решт, довести, свою спроможність до державотворення, здатність до більш адекватних відповідей на виклики часу. Тільки тоді він зможе стати “історичним народом” (за Гегелем), а не слугуватиме етноматеріалом, хай і не вельми піддатливим, для поживи й посилення інших етносів [5, с. 122].

В українців весь час віднімали них же самих, тобто саме поняття українського народу й української нації, “вщеплювали у свідомість, що мій народ не гордий, що він упосліджений, все стоїть на колінах і ніяк не встане” [7, с.160].

Як зазначає С. Барабаш, світоглядна ситуація останніх десятиріч до здобуття незалежності України зумовила своєрідний характер гуманітарних досліджень: про українську культуру говорили, не торкаючись її національного змісту [1, с. 8], що й підштовхнуло Л. Костенку до роздумів над “Головним дзеркалом”, від якого українці мають не ефект, а дефект: “маємо не ефект, а дефект головного дзеркала, місцями воно розбите, уламки розкидані скрізь по світу. Та й взагалі цей телескоп встановлений нам не нами. Запрограмований на систему анахронічних уявлень, він умисно спотворює обличчя нації. Відтак і живемо в постійному відчутті негараздів, психологічного дискомфорту, викривленої істини. В той час, коли справжня дослідна станція з потужним нашим телескопом давно вже повинна пролітати над світом, вивчати світ об’єктивно, і об’єктивно ж віддзеркалювати світові нас” [6, с. 10]. Повністю метафоричним є образ Дзеркала, який дещо запозичений із казок Г.-Х. Андерсена. Запозиченим, власне, є не лише образ, але і його сутність: неправильна робота дзеркала, спотворення ним зображення (образу) призводить до страшних наслідків. Але ж знову: є хтось, хто навмисно псує це дзеркало і цей хтось – від нечистого. Як говорить мудрість: “Казка вигадка, але в ній є натяк... і урок”. Дефективне дзеркало спотворило Істину, а це обернулось для українського народу приниженням, яке “робить нас безпорадними. Приниження робить нас ізгоями” [7, с. 155], – пише Ліна Костенко в “Записках українського самашедшого”. Обурюється проти такого приниження головний герой роману “Записки”, адже він думає не лише про себе, а й про долю наступного покоління, до якого належить його син: “Я не знаю, чи є ще десь інша країна за кількістю принижень на душу населення? Віддайте мені життя! Віддайте мені мою Батьківщину! Якщо я народився, значить на цій землі мені теж щось належить. Але нахабні, розв’язні, безсовісні – не віддадуть! Ми бездомні у своєму домі, ми безпритульні у своїй країні. А ті мертві, що тримали лінію оборони, – в історії вони є, у свідомості їх

вже немає” [7, с. 177]. У цій цитаті переважає окличне забарвлення речень, що свідчить про “накал емоцій” аж до такого: *“І повстав. Душа спитала – доки?! / Втопили край у підлості і злі. / І я сказав: чужинці, дайте спокій. / Не сійте зради на моїй землі. / Уже і так насяєно. Вродило. / Вже не бере ні плуг, ані коса. / А ми ще є. І то найбільше диво, / що цей народ іще раз воскреса”* [8, с. 130].

Сподіваємось, що українці як нація мають перспективу духовного воскресіння. Вони зможуть довести світові, що давно не “стоять на колінах”, що це нація вже не сліпа, тому їй і “не треба поводитирів”, що “фронт національної гідності триматимуть живі”. А нам залишається разом з Ліною Костенко помолитися за співвітчизників: *“О Божа Мати, змилуйся над нами! / Дай розум в серце й правду на вуста”* [8, с. 144].

Література

1. Барабаш С. Поетична історіософія Ліни Костенко: безсмертя Духу / С. Барабаш. – Кіровоград : ТОВ "Атлант", 2003. – 79 с.
2. Брюховецький В. С. Ліна Костенко. Нарис творчості / В. С. Брюховецький. – К. : Дніпро, 1990. – 262 с.
3. Дзюба І. М. Є поети для епох / І. М. Дзюба. – К. : Либідь, 2011. – 208 с.
4. Історія української філософії : підручник. – К. : Академвидав, 2008. – 624 с. (Альма-матер).
5. Ковалевський О. В. Ліна Костенко. Нарис творчо-світоглядної біографії. – 2-ге вид., переробл. і доп. / О. В. Ковалевський. – Х. : Прапор, 2004. – 192 с.
6. Костенко Л. Гуманітарна аура нації, або дефект головного дзеркала / Л. Костенко // Урок української. – 2000. – № 2. – С. 9–15.
7. Костенко Л. Записки українського самашедшого / Ліна Костенко. – К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2011. – 416 с. – (Перлини сучасної літератури).
8. Костенко Л. В. Берестечко : історичний роман / Л. В. Костенко ; авт. післям. І. Дзюба, В. Панченко ; іл. С. Якутовича. – К. : Либідь, 2010. – 232 с.
9. Костенко Л. В. Вибране / Л. В. Костенко. – К. : Дніпро, 1989. – 559 с.
10. Ліна Костенко Геній в умовах заблокованої культури / Л. Костенко // Урок української. – 2000. – № 2. – С. 2–7 (напис. 1991 року).
11. Півень В. Ф. Ідіостиль поетичних творів Святослава Гординського : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 / Півень В. Ф. – Запоріжжя, 2007. – 23 с.
12. Салига Т. “Держава слова” Ліни Костенко / Т. Салига // Поезія Ліни Костенко в часах перехідних і вічних : матеріали круглого столу / ред.-упоряд. Т. В. Шаповаленко. – К. : Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2005. – 105 с. – С. 50–54.